

KAUPADE JÄRELMAKSUGA MÜÜMISE LEPING JA SELLE KASUTAMINE TARTU LINNA KAUBANDUSORGANISATSIONIDES

Oigustead. kand. E. Ploom
Tsiiviilõiguse ja -protsessi kateeder

1. Jaekaubanduse kiire kasv ja püüe elanikkonna vajadusi paremini rahuldada on viimastel aastatel kutsunud ellu mitmeid uusi kaubanduse vorme, nagu kaupade müümine elanikkonnale ettetellimisel, koju kättetoimetamisega, tööstuskaupade müümine kodanikele järelmaksuga jne.

Järelmaksuga ostu-müügi instituudi eesmärgiks sotsialistlikus tsiviilkaibes on tingimuste loomine, mis võimaldavad maksimaalselt rahuldada kodanike tarbimisvajadusi ning omandada hinnalisi esemeid ka siis, kui selleks puuduvad momendil täies ulatuses vajalikud rahalised vahendid. Samal ajal on selline kaubandusvorm kasulik ka riigile, võimaldades laiendada kallimahinnaliste ning hooajakaupade müüki. Seega ühtivad järelmaksuga ostu-müügi-lepingus ühiskondlikud ja ostjate isiklikud huvid.

Tuleb märkida, et tööstuskaupade ost-müük järelmaksuga omandas kche algusest peale ostjaskonnas populaarsuse. Kohe pärast NSV Liidu Ministrite Nõukogu 12. augusti 1959. a. määruse nr. 915 «Pikema kasutamisajaga kaupade müümisest teenistujatele ja töölistele järelmaksuga»¹ ilmumist omandas mainitud kaubandusvorm laia leviku. Nii müüdi juba 1960. a. kodanikele järelmaksu korras kaupu 633 miljoni rubla eest (uute hindade järgi). Sellest summast osteti riietuseseid 363,5 miljoni rubla eest, radiolasid osteti 496,5 tuhat, raadio-vastuvõtjaid 132,4 tuhat, mootorrattaid ja mootorollereid 130,5 tuhat jne.² Laialdaselt on järelmaksuga müüdud kodanikele väga mitmesuguseid tööstuskaupu ka kõigil järgnevatel aastatel ja seda ka Eesti NSV-s. Nii on Tallinna Kaubamajas müüdud järelmaksuga tööstuskaupu 1964. a. 3204,4 tuhande rubla,

¹ СП СССР, 1959, № 17, ст. 130.

² «Народное хозяйство СССР в 1960 году. Статистический ежегодник». Госстатиздат, 1961, стр. 686.

1965. a. 3628 tuhande rubla ning 1966. a. 2754,9 tuhande rubla eest, Tartu Kaubandusvalitsuse kaupluste kaudu aga vastavalt 1154,6 tuhande, 1193,3 ja 985,4 tuhande rubla eest. Kui arvestada veel seda, et Tartu Kaubandusvalitsuse poolt on mitmesuguseid kaupu müüdnud kodanikele järelmaksuga 1966. a. 6600 juhul ning 1967. a. 5500 juhul, siis võib täie kindlusega väita, et ost-müük järelmaksuga on endale leidnud kindla koha kodanike kaubanduslikus teenindamises.³

2. Järelmaksuga ostu-müügi puhul nagu kõigi lepinguliste suhete puhul on oluline tähtsus küsimusel sellest, kuidas on poolte kohustused kindlaks määratud ning kuidas pooled neid täidavad. Ostja kohustuseks on tasuda ostetud kauba eest selle hind korras, nagu see lepinguga on kindlaks määratud. Vastavalt kehtivale juhendile pikema kasutamisajaga kaupade järelmaksuga müügi korra kohta tuleb kauba ostjal ostu-müügi vormistamisel tasumata jäänud summa tasuda kokkuleppe kohaselt kindlaksmääratud osades kas 6 või 12 kuu jooksul. Peale kauba hinna tuleb ostjal tasuda ka teatud protsent krediidi summast.

Seejuures tuleb märkida, et enamikul juhtudel täidavad ostjad mainitud kohustuse korralikult ning võlgnevused likvideeritakse tähtajaliselt. Kuid mõnel juhul jätavad ostjad kaubandusorganisatsioonidele võlgnevused tasumata. Nii näiteks ainuüksi 1967. aasta 11. kuu jooksul ei tasunud ettenähtud tähtajaks oma võlgnevust 818 ostjat (s. o. peaaegu 15% järelmaksuga ostjatest) ning võlgnevuse summaks kujunes 35 621 rubla. Siinjuures tuleb veel märkida asjaolu, et mõned võlglased on pikema aja jooksul tasunud oma võlga ettenähtud suuruses ning tasumata on jätetud vaid üsna väikesed summad. Nii näiteks ostis kod. J. 8. augustil 1966 Tartu Kaubandusvalitsuselt järelmaksuga riidekapi hinnaga 128 rbl. Nagu nähtub vormistatud kohustusest nr. 1270, tasus kod. J. riidekapi ostmisel 32 rubla ning kohustus 96 rubla tasuma 6. kuu jooksul. Ostja tasuski mainitud võla igas kuus, kuid jättis maksmata viimase kuu eest 16 rubla. Kod. L. ostis 11. jaanuaril 1966 järelmaksuga mööblit 330.80 rubla eest. Vormistatud kohustusest nr. 09/350 nähtub, et mainitud summast tasus kod. L. ostu-müügi-lepingu sõlmimisel 84.80 rubla ning võlgnevuse summa 246 rubla kohustus tasuma 12. kuu jooksul. Tasumise viimaseks tähtajaks jättis aga tasumata 43.79 rubla. Nende kõrval esineb ka juhte, et kodanikud on järelmaksuga ostmisel tasunud ainult tühise osa võlgnevusest ning suuremas osas oma võlgnevuse tasumata jätnud. Nii on kohustuse nr. 2823 järgi müüdnud järelmaksuga mitmesuguseid riideesemeid kod. Põdrale, kes võla 114 rubla suuruses summaks kohustus tasuma 6. kuu jooksul. Kuid kodanik tasus vaid

³ Järelmaksuga ostu-müügi käibe vähenemise põhjuseks 1966. aastal on kahtlemata asjaolu, et piirati järelmaksuga müüdavate esemete ringi villaste riiete ja jalanõude osas.

esimesel ettenähtud võla tasumise kuul 19 rubla ning ülejäänud võlgnevuse 95 rubla jättis tasumata.

Omaette grupi moodustavad kodanikud, kes küll ostavad järelmaksuga mitmesuguseid vajalikke esemeid, kuid pärast kohemaksitava summa sissemaksmist oma võlgnevust tasuma ei asu. Nii ostis näiteks kod. B 28. juunil 1967 järelmaksuga ülikonna, mille eest jäi tal kohustuse nr. 3515 järgi tasuda 6 kuu jooksul 48 rubla. Kod. B. ei asunud üldse oma võlga tasuma. Selle summa kättesaamiseks andis notariaalkontor 18. septembril 1967 välja täitepealdise. Samuti ei asunud kod. T. likvideerima oma 60-rublalist võlgnevust, mis tal tekkis 1967 a. mais antud kohustuse järgi. Analoogilisi näiteid võib tuua Tartu Kaubandusvalitsuse praktikast veelgi.

Nagu nähtub ülaltoodust, kasutavad mõned kodanikud järelmaksuga ostmist kui võimalust omandada mitmesuguseid vajalikke esemeid ainult sissemaksu summa eest, s. o. 20—25%-ga eseme tegelikust maksumusest, mis nad ostu-müügilepingu sõlmimisel maksavad. Tekib lubamatult suur debitoorne võlgnevus ning kaubandusorganisatsioonidel ja muudel organitel on palju tööd sellistelt võlglastelt summade kättesaamisega, tihti ka nende võlglaste tagaotsimisega jne.

3. Arvestades vaadeldud olukorda, kerkib paratamatult küsimus järelmaksuga ostu-müügist tuleneva kohustise täitmise tagamise seaduslikus korras reguleerimisest. Kõigepealt tuleb märkida, et järelmaksuga ostu-müügi juhendites — nii varasemates kui ka kehtivates — on kehtestatud rida tingimusi, mis on suunatud sellele, et tagada lepinguga võetud kohustuste täpne täitmine. Neist tuleb eelkõige nimetada kitsendavaid tingimusi kodanike suhtes, kellele kaubandusorganisatsioonid võivad müüa kaupu järelmaksuga. Nii on kaupade järelmaksuga ostmise õigus mitte kõigil kodanikel, vaid ainult neil, kel on alatine elukoht, kes töötavad või on pensionärid. Peale selle on kehtestatud ka veel teisi nõudeid subjektide suhtes, nagu tingimus, et järelmaksuga ostmisel peab võlgnevus eelmise järelmaksuga ostetud esemete eest olema täielikult tasutud, et kodaniku palgast juba varem ei peeta kinni täitelehtede alusel 50% töötasust jne. Esemete müümisel järelmaksuga arvestatakse ka kodaniku keskmist töötasu ja muid momente, millel on oluline tähtsus. Kõik ülalmainitud ja muud nõuded objektide suhtes on kehtestatud vaid eesmärgil hoida ära riikliku omandi omandamist kodanike poolt ilma selle eest kehtestatud hinna tasumiseta, samuti ka selleks, et teatud kodanikele kaupade müümisel järelmaksuga oleks tagatud võlgnevuse täielik likvideerimine ettenähtud tähtaegadel.

Kehtestatud nõudeid ka üksikasjalikumalt analüüsivõib väljakujunenud praktika alusel asuda seisukohale, et need ei taga täielikult riigi huvide kaitset kaupade elanikkonnale müümisel järelmaksuga. Nagu eespool märkisime, ei pea maksimise tähta-

gadest ja korrast kinni umbes 15% järelmaksuga ostjatest ja see tõttu on Tartu Kaubandusvalitsusel ainuüksi 1967 a. jäänud müü-
dud kauba eest õigeaegselt saamata 35 621 rubla.

Tõsi küll, peale eespool vaadeldud kitsendavate tingimuste on kehtivas juhendis ette nähtud ka teatud kindel kohustuse tagamise vahend — viivis. Nimelt, kui ostja ei tasu õigeaegselt järjekor-
seid sissemakseid kas töölt lahkumisel või teise ettevõttesse üle-
minekul, siis võetakse temalt viivist 0,1% ulatuses tasumata sum-
malt iga viivitatud päeva eest. Kahjuks ei ole aga kehtestatud vii-
vise maksmise kohustus võlasummade õigeaegset tasumist taga-
nud. Esineb üsna rohkesti juhte, kus täitepealdise alusel võlgne-
vuse sissenõudmisele asumisel on selgunud sissenõudmise võima-
tus, ja seda väga mitmesugustel põhjustel. Näiteks kod. J. võlg-
nes Tartu Kaubandusvalitsusele kohustuse nr. 1270 järgi 16 rubla,
kuid oli oma elukohast teadmata lahkunud; samal põhjusel ei
olnud võimalik sisse nõuda kohustuse nr. 134 alusel tasumata
võlga summas 180 rubla. Kod. L., kes kohustuse nr. 138 järgi oli
jättnud tasumata 30 rubla, oli oma elukohast välja registreeritud
seoses ajateenistusse kutsumisega Nõukogude armeesse; kod. M.,
kellel on samuti võlgnevus kohustuse nr. 1262 järgi, viibis sisse-
nõudmise pööramise ajal juba vabuduskaotusliku karistuse kand-
misel. Need on üksnes mõned näited võlglastest Tartu Kaubandus-
valitsuse suhtes 1967. aastal. On ilmne, et nii mõnedki võlgnevused
tuli Kaubandusvalitsusel ka 1967 a. tunnistada sellisteks, mida
kätte saada pole võimalik kas lähemal ajal või mitte kunagi.

4. Juba järelmaksuga ostu-müügi kasutusele võtmisel kerkisid
mitmesugused küsimused ostja vastutusest kaubandusorganisatsi-
ooni ees juhul, kui ta ei tasu summat, mis jäi maksta järelmaksu
korras. Nagu näitas ülalvaadeldud olukord võlgnevuste osas, on
selline küsimus aktuaalne ka praegusel ajal. Seadusandlikus kor-
ras pole peale viivise maksmise ostja poolt mingisuguseid kohus-
tise tagamise vahendeid ette nähtud. Seevastu on kirjanduses ning
ka praktikas tehtud mõningaid ettepanekuid ja katsetusi just kohus-
tise täitmise tagamise suunas.

Teatavasti peab kaupade ostmiseks järelmaksuga esitama ostja
kauplusele õiendi töökohalt. Selles peab olema näidatud ostja
perekonna-, ees- ja isanimi, tema töö- ja elukoht, töötasu suurus
viimase 3 kuu jooksul. Selline õiend võidakse anda kodanikule tea-
tud tingimustel (antud kohas töötamine vähemalt 6 kuud, ei peeta
palgast juba kinni 50% jne.). Seega on asutiste ja ettevõtete poolt
mainitud õiendi väljaandmine olulise tähtsusega — see annab kau-
bandusorganisatsioonile vajaliku ülevaate ostja isiksusest ning,
mis eriti oluline, ostja maksujõulisusest.

On tehtud ettepanekuid kehtestada tõendi väljaandnud asutuste
ja ettevõtete vastutus juhtudeks, kui viimased ei pea ostjatelt võlg-
nevuse summasid regulaarselt kinni või on õiendi andnud kodani-

kule eeskirjadega kehtestatud nõuete vastaselt.⁴ Mainitud ettepanek on tunnistatud aga ebaõigeks, kuna organisatsioon ei ole võlglaste kohustise käendajaks.⁵ Seejuures lihtsalt segatakse ära võlglaste kohustus tasuda oma võlg organisatsiooni kohustusega teostada töötasust kinnipidamisi ning need summad kaubandusorganisatsioonile üle anda. Esimesel juhul on siin tegu kodaniku ja kaubandusorganisatsiooni vahelise võlakohustisega, millele võib anda ka laenulepingu kuju. Nimelt läheb ostu-müügilepingu sõlmimisel omandiõigus üle ostjale ja kuna ostja poolt jäi teatud osa eseme hinnast tasumata, siis tekib ostjal vaid rahaline kohustus müüja ees. Ainult võlgu jäänud osa suhtes vormistatakse võlakohustus. Teisel juhul on tegu aga kodaniku ja oma ettevõtte vahelise käsunduslepinguga. See seisneb selles, et kodanik annab avalduse administratsioonile palvega tema töötasust kinni pidada teatud summad ja need üle kanda kaubandusorganisatsioonile. Administratsioon võtab selle palve vastu ja kui võlakohustus on töötaja ja kaubandusorganisatsiooni vahel olemas, tegutseb kui oma töötaja volinik. Seega tekib organisatsiooni kohustus ühekülgse lepingu alusel. Organisatsioon, andes kodanikule välja vastava õiendi, ei muutu viimase käendajaks, vaid informeerib kaubandusorganisatsiooni antud kodaniku maksujõulisusest, nagu õigesti märgivad mõned autorid ka kirjanduses⁶ ning kodaniku volinikuna teostab viimase töötasust kinnipidamisi ja kannab need üle kaubandusorganisatsioonile. On püütud leida teisi kohustise tagamise vahendeid. Üks selliseid on ettepanek nõuda järeilmaksuga kauba müümisel pensionäridelt käendaja esitamist tööliste või teenistujate hulgast, s. o. töötava kodaniku käendust.⁷

Tartu Kaubandusvalitsus on viimastel aastatel hakanud ostjatelt nõudma järeilmaksuga müümisel käendajat. Nii on müüdüd 1966. a. järeilmaksuga mitmesuguseid esemeid 6000 juhul, neist käendaja osavõtul 840 juhul; 1967. a. 5500 juhul, neist käendaja osavõtul 386 juhul. Seoses sellega kerkib käenduse sisseviimise seadusliku aluse küsimus järeilmaksuga ostu-müügilepingu sõlmimise puhul.

«Aluste» § 43 ja Eesti NSV TsK § 257, mis näevad ette pikema kasutamisaajaga kaupade kodanikele järeilmaksuga müümise võimaluse, piirduvad üksnes üldise reguleerimisega ning määravad, et kaupade müümine saab toimuda Eesti NSV Ministrite Nõukogu

⁴ Я. Куник. Договор купли-продажи в кредит, — «Советская юстиция», 1962, № 12, стр. 17—18.

⁵ А. Оспанов. Правовое регулирование купли-продажи рассрочкой платежа, — «Советское государство и право», 1960, № 8, стр. 109.

⁶ К. Г. Замятина. Договор розничной купли-продажи в кредит. Ученые записки Пермского гос. университета им. Горького. 1963, № 165, стр. 123.

⁷ Я. Куник. Договор купли-продажи в кредит. — «Советская юстиция», 1962, № 12, стр. 17.

poolt kindlaksmääratud juhtudel ja korras. Nii varem kehtinud kui ka praegu kehtivad juhendid kaupade müümiseks järelmaksuga ei näe käenduse kasutamist ette. Samas tuleb silmas pidada aga seda, et normid, mis reguleerivad ostu-müügilepingut üldse ja sealhulgas ka ostu-müüki järelmaksuga, ei tee mingeid takistusi kohustiste täitmise tagamise üldise korra kohaldamiseks ostu-müügilepingu puhul. Sellest tuleneb, et käenduse kui ühe kohustise täitmise tagamise liigi kasutamine järelmaksuga ostu-müügi puhul pole seadusega keelatud ning kaubandusorganisatsioonid võivad seda kasutada oma võlgnevuste kättesaamise tagamiseks.

5. Nagu eespool toodud arvulistest andmetest nähtus, ei nõua Tartu Kaubandusvalitsus käendaja olemasolu kaupade järelmaksuga müümise puhul alati, vaid ainult teatud juhtudel (1966. aastal umbes 12% ja 1967. aastal umbes 7% järelmaksuga müümise juhtudest). Käendaja esitamist on nõutud eeskätt selliselt ostjalt, kelle poolt esitatavatest dokumentidest nähtub, et ta on tihti vahetanud oma elukohta, või keda jooksva aasta kestel võidakse kutsuda ajateenistusse. On silmas peetud ka järelmaksuga müüdavate esemete väärtust. Käendajat on nõutud üksnes mootorrataste, motorollerite ja muude kallimate esemete müümisel järelmaksuga. Käendajalt nõutakse, et tal on alatine töökoht, küllaldane töötasu ning et ta pole käendatava perekonnaliige.

Täpsemaid kriteeriume, missuguste ostjate puhul peavad olema käendajad kaupade järelmaksuga müümisel ning kes saavad olla käendajaks, samuti ka kaupade puhul, mille müümisel tuleb lepingu täitmist tagada käendusega, ei ole praktikas välja kujunenud.

Kaupade järelmaksuga müümisel täidab käendaja käenduskoostise blanketi, millel näitab oma nime, elu- ja töökohta, passiandmed ning võtab enesele täieliku käenduse ostja kohustise järgi näidatud summas võlgnevuse tähtaegse tasumise eest solidaarselt peavõlgnikuga Tartu Linna TSN TK Kaubandusvalitsuse ees. Edasi on mainitud käenduskohustises märgitud, et võlgnevus tuleb käendajalt ja peavõlgnikult sisse nõuda notariaalse täitepealdise alusel. Sellise käenduskohustise kirjutab alla käendaja ning see säilitatakse Kaubandusvalitsuses järelmaksuga ostu-müügilepingu juures.

Missuguseid tagajärgi on käenduse kasutamine praktikas andnud? Antud küsimuses selguse saamiseks tuleks kõigepealt esitada mõned arvulised näitajad. Nimelt kui 1967. a. tuli ostjatelt võlgnevuse sissenõudmiseks notariaadist välja anda 74 täitepealdist, siis nendel 386 juhul, kus kaupu oli müüdud käendaja olemasolul, sellist vajadust üldse ei tekkinud. Täheleb, nendel juhtudel likvideeris võlgnevuse ettenähtud tähtajal kas ostja või käendaja.

1966. a. müüdi kaupu järelmaksuga 6600 juhul, neist käendusega 840 juhul (s. o. umbes 12%). Kui võlgnevuste sissenõudmi-

seks anti välja täitepealdisi 66, siis käendaja esines neist vaid ühel juhul.⁸

Toodud andmed näitavad kujukalt seda, et kui kaupade järelmaksuga müümisel on vormistatud käendaja, ei teki raskusi võlgnevuste likvideerimisega. Seejuures tuleb pidada silmas, et käendust on kohaldatud ainult suuremate ostude tegemisel, kus ostjatel jäid ettenähtud tähtaegadeks tasumata olulise suurusega võlad. Arvestades ülalmärgitud asjaolusid, tuleb asuda seisukohale, et käenduse rakendamine õigustab end praktikas ning seda peaksid hakkama kasutama ka teised kaubandusorganisatsioonid.

Meie ettepanekule käenduse laialdasema kasutamise kohta võidakse esitada rida vastuväiteid, nagu: käenduse sisseviimine teeb ostjale takistusi sellise progressiivse kaubandusvormi, nagu seda on ost-müük järelmaksuga, kasutamisel; muudab keerulisemaks ostu-müügi vormistamise jne.

Käenduse rakendamine võib osutada takistuseks järelmaksuga ostmisel vaid kodanike suhtes, kes on tihti vahetanud oma elukohta või kellelt muude andmete põhjal ei ole kaubandusorganisatsioonil võla õigigaegselt kättesaamiseks täit kindlust. Kuna kaubandusorganisatsioonidel on üsna tihti jäänud küllaltki suured summad kätte saamata, siis õigustab ülalmärgitud kitsenduse kasutamine mõnede kodanike suhtes end sotsialistliku omandi kaitsmise seisukohalt täielikult. Mis puutub aga ostu-müügi vormistamisse, siis käenduse nõudmise tõttu see kuigi oluliselt keerulisemaks ei muutu. Ja lõpuks tuleks veel märkida, et 1966. a. pöörati Tartu Kaubandusvalitsuses käendatava võlgnevuse järgi sissenõue käendajate vastu ainult ühel juhul, 1967 aastal aga mitte kordagi. Õeldust võib järeldada, et käendus loob suure moraalise stiimuli — jääda ausaks kodanikuks oma kaaskodaniku, käendaja ees. Teisiti ei ole see mõeldav sotsialistlikus ühiskonnas.

On loomulik, et käendus tuleb ette näha ka kaupade järelmaksuga müümise korra juhendis. Samas tuleb määrata kindlaks ka ostjate ring, kellelt nõutakse käendust, ning samuti ka ostetavate esemete hinna piirmäärad, millest alates käendaja osavõtt on nõutav. Tuleb tingimata määrata kindlaks ka nõuded käendaja suhtes. Ilmselt tuleb asuda seisukohale, et käendajaks saab olla ainult kodanik, kellel on kindel elukoht ja alatine töökoht, samuti ka keskmine töötasu sellises suuruses, mis saab olla teatud aja jooksul kohustise täitmist tagavaks.

⁸ Kod. Võrk ostis 19. veebruaril 1966 mootorratta «Jawa» järelmaksuga (hind 630 rubla), kusjuures käenduskohustisega võttis solidaarse vastutuse ostja kohustise täitmise eest ka kod. T. Kod. Võrk, jättes tasumata oma võla summas 333 rubla, lahkus oma elukohast. Kaubandusvalitsus esitas hagi kod. T. ja kod. Võrgu vastu, mille Tartu Linna Rahvakohus 2. augusti 1966. a. otsusega ka täies ulatuses rahuldab. Seejärel teatas kod. T. Tartu Linna Rahvakohtule kod. Võrgu mootorratta asukoha Tartu linnas; sellele pandi hagi tagamiseks eelarest. (Tartu Linna Rahvakohtu toimik nr. 2 — 1047, 1966).

ДОГОВОР ПРОДАЖИ ТОВАРОВ С РАССРОЧКОЙ ПЛАТЕЖА И ЕГО ПРИМЕНЕНИЕ ТОРГОВЫМИ ОРГАНИ- ЗАЦИЯМИ Г ТАРТУ

Э. А. Плоом

Резюме

В результате анализа материалов по продаже товаров с рассрочкой платежа выяснилось, что многие граждане, купившие товары, не ликвидируют свою задолженность перед торговыми организациями. Взыскание пени при просрочке уплаты очередных взносов не гарантировало ликвидацию задолженности, а других мер обеспечения исполнения обязательства Правилами не предусматривается. Тартуское управление торговли требует при продаже дорогостоящих товаров (мотоциклы, мотороллеры, телевизоры и др.) представления поручения.

В статье анализируется порядок применения поручения и выводятся положительные моменты его применения. Исходя из указанного рекомендуется расширить применение поручения для обеспечения своевременной уплаты взносов. Автор предлагает предусмотреть применение поручения в Правилах продажи товаров с рассрочкой платежа.